

**University of
Zurich**^{UZH}

**Zurich Open Repository and
Archive**

University of Zurich
Main Library
Strickhofstrasse 39
CH-8057 Zurich
www.zora.uzh.ch

Year: 2010

Ethnos, demos, narod - O realite politickych konstrukov

Kohler, Georg

Abstract: Ethnos, Demos, Nation – drei Begriffe, einigermaßen definierbar, von unterschiedlicher Bedeutung und Wirkungsmacht in den politischen Diskursen der Gegenwart und der Vergangenheit. Real also als analysierbare Elemente des ideologischen Überbaus, als Faktoren der semantischen Sphäre, durch die wir die Welt haben und feststellen. Aber ausserdem? Besitzen „Ethnos“, „Demos“, „Nation“ auch eine Realität ausserhalb ihres sprachlichen Gebrauchs? Gibt es etwas Selbstständiges in der Welt der bezeichneten und bezeichnaren Objekte, das diesen Namen entspricht? So wie zum Beispiel dem Namen „Wien“ eben die durch ihn identifizierte Stadt entspricht; etwas also, das vom Namen zu unterscheiden ist – Wien-selbst fällt ja doch mit Wien-in-Anführungszeichen („Wien“) nicht zusammen. – Oder ist so zu fragen ein Irrweg? Ein Unternehmen, das uns hoffnungslos in ontologische und sprachphilosophische Scheinprobleme verstrickt? – Ich denke, die Antwort lautet: Ja und Nein.

Other titles: Ethnos, Demos, Nation - Zur Realität politischer Konstrukte

Posted at the Zurich Open Repository and Archive, University of Zurich

ZORA URL: <https://doi.org/10.5167/uzh-50755>

Book Section

Published Version

Originally published at:

Kohler, Georg (2010). Ethnos, demos, narod - O realite politickych konstrukov. In: Karul, R; Sta'hel, R; Toman, M. Identita - Diferencia. Bratislava: SFZ pri SAV, 89-101.

Ethnos, demos, národ **O realite politických konštruktov**

Georg Kohler

Ethnos, Demos, Nation

Zur Realität politischer Konstrukte

Ethnos, Demos, Nation – drei Begriffe, einigermaßen definierbar, von unterschiedlicher Bedeutung und Wirkungsmacht in den politischen Diskursen der Gegenwart und der Vergangenheit. Real also als analysierbare Elemente des ideologischen Überbaus, als Faktoren der semantischen Sphäre, durch die wir die Welt haben und feststellen. Aber ausserdem? Besitzen „Ethnos“, „Demos“, „Nation“ auch eine Realität ausserhalb ihres sprachlichen Gebrauchs? Gibt es etwas Selbstständiges in der Welt der bezeichneten und bezeichnenbaren Objekte, das diesen Namen entspricht? So wie zum Beispiel dem Namen „Wien“ eben die durch ihn identifizierte Stadt entspricht; etwas also, das vom Namen zu unterscheiden ist – Wien-selbst fällt ja doch mit Wien-in-Anführungszeichen („Wien“) nicht zusammen. – Oder ist so zu fragen ein Irrweg? Ein Unternehmen, das uns hoffnungslos in ontologische und sprachphilosophische Scheinprobleme verstrickt? – Ich denke, die Antwort lautet: Ja und Nein.

1. Základný problém

Ethnos, demos, národ (Nation) – tri pojmy, do istej miery definovateľné, s rôznym významom a pôsobnosťou v politických diskurzoch prítomnosti a minulosti. Sú teda reálne ako analyzovateľné prvky ideologickej nadstavby, ako faktory sémantickej sféry, ktorou máme a zachytávame svet. Čo sú však ešte okrem toho? Majú „ethnos“, „demos“, „národ“ („Nation“) realitu aj mimo svojho jazykového použitia? Jestvuje vo svete označovaných a označovateľných objektov niečo samostatné, čo zodpovedá týmto názvom? Tak ako napríklad názvu „Viedeň“ zodpovedá mesto identifikované práve ním; teda niečo, čo sa dá odlíšiť od tohto názvu – veď predsa Viedeň sama osebe sa nekryje s Viedňou v úvodzovkách („Viedeň“). – Alebo vedie takéto kladenie otázky na scestie? Je pochybným podujatím, ktoré nás beznádejne zaplieta do ontologických a jazykovo-filozofických pseudoprotblémov? –

Myslím, že odpoveď znie: Áno i Nie.

Áno, pretože nijakú vec nikdy nemôžeme mať a zachytiť či zistiť bez toho, aby sme ju nejako pomenovali; pretože, inak povedané, aj tak nikdy nemôžeme uniknúť zo sémantickej sféry (veď aj „Viedeň sama osebe“ nie je z tohto hľadiska ničím iným než opäť názvom). Neexistuje pre nás teda nič

bezmenné, žiaden „čistý“ objekt.

Nie, pretože otázka týkajúca sa diferencie medzi názvom (označením), napríklad „národ“, a tým, čo je ním mienené, nás upozorňuje na to, že tu máme do činenia s veľmi osobitým stavom vecí – nie je totiž možné postupovať tak, ako je to napr. v prípade vnímateľných predmetov a ich vlastností. Na ethnos či demos alebo národ sa nedá ukázať ako na Dóm sv. Štefana alebo ako na centrum Viedne (v každom prípade pokiaľ sa na ne nepozieráme z dostatočne veľkej vzdialenosti).

Ale prečo by malo byť dôležité upozorňovať na to? – Preto, lebo jedna z najefektívnejších stratégií tých politických diskurzov, ktoré operujú takými pojmami ako „národ“ či „ethnos“, spočíva v tom, že skrývajú práve túto nevnímateľnosť, resp. vyjadrené pozitívne, v tom, že nás presvedčajú o tom, že národy a etniká (Ethnien) sú niečím, čo nám môže byť dané tak konkrétne ako pohorie či určitá melódia.

a) Otázka politickej jednoty

Ak z tohto hľadiska skúmame symptomatické texty politickej filozofie, ktoré neochvejne používajú kolektívny singulár ako „národ“ alebo „ľud“, potom nám je ihneď nápadné, že zaobchádzajú s tým, čo tieto výrazy mienia, tak ako by to bol po prvé prirodzene daný fakt, porovnateľný s biologickým druhom, a zároveň po druhé zvláštna individualita, obdarená vlastnou vôľou, pocitovým životom a schopnosťou konať. K tomu len jeden príklad. Nepochádza od proromantika Herdera ani od fundamentálneho nacionalistu Fichteho, ale od francúzsko-savojského antirousseauvca Josepha de Maistre, jedného zo slávnych mysliteľov, na ktorého sa odvoláva aj Carl Schmitt:

„Národy sa rodia a hynú rovnako ako jednotlivci, národy majú *Otcov*, v doslovnom význame, a *Učiteľov*, ktorí sú zvyčajne slávnejší ako otcovia, hoci najväčšia zásluha týchto učiteľov je preniknúť do povahy národa-dieťaťa a podporiť také okolnosti, ktoré môžu rozvinúť všetku jeho energiu. Národy majú všeobecnú *dušu* a naozajstnú morálnu jednotu, ktorá ich vytvára také, aké sú. Táto jednota sa ohlasuje najmä v jazyku. Stvoriteľ vyznačil na zemeguli hranice národov a svätý Pavol filozoficky prehovoril k Aténčanom, keď povedal: ‚On urobil z jednej krvi všetky pokolenia ľudské, aby obývali celý povrch zeme, stanovil určité časy a hranice ich prebývaní‘ (Sk 17, 26). Tieto hranice sú viditeľné a vždy môžeme pozorovať, že každý národ smeruje k tomu, aby úplne zaplnil priestor vymedzený týmito hranicami.

Niekedy neodvratiteľné okolnosti doženú jeden národ k presunu do druhého a nútia ich k zmiešaní: vtedy sa ich konštituujuce princípy vzájomne prenikajú a následkom je *hybridný* národ, viac alebo menej silný a slávny ako národ, ktorý by ostal *samostatný*. No, viaceré národné princípy vhoďené do jednej nádoby si vzájomne škodia.“¹

Skutočnosť ľudu je podľa de Maistre rovnako substanciálna ako skutočnosť ľudskeho individua a je do určitej miery akousi pra-danosťou, z ktorej má vychádzať každá politická reflexia. Nechcel by som však teraz rozoberať, že a prečo to tak nie je. Pre zjednodušenie budem len predpokladať, že dnes, po poučení tak skúsenosťami pokračujúcich civilizáčnych zmien, ako aj neprehliadnuteľným množstvom štúdií o dejinách nacionalizmu panuje zhoda, že pojmy „národ“, „ľud“, „demos“ označujú kultúrno-politické konštrukty, tzn. nič samo osebe dané, ale naopak čosi vytvorené (v zmysle, ktorý bude treba ešte objasniť).

Takisto nechcem skúmať diskurzívne taktiky a psychopolitické inscenovania, pomocou ktorých sa na jednej strane posilňuje znanie, že „ľud“ a „národ“ sú prirodzenou nevyhnutnosťou, a na druhej strane sa ľuďom poskytujú príslušné zážitky epifánie. To by viedlo prírychlo k všeobecnej teórii reprezentácie, ktorú by bolo treba založiť zoširoka, a k detailnej analýze funkcií a účinkov politickej tvorby symbolov, mýtov a metafor. Namiesto toho by som rád najprv premýšľal len o tom, čo vlastne leží v základe aktuálneho výskumu ako nález všeobecne akceptovanej skonštruovanosti praktických konštruktov „národ“, „ľud“, atď.; inými slovami: aký systematický základný problém sa tu spracúva.

Ak niečo uznáme ako konštrukt, potom môžeme ihneď pátrať po rôznych skutočnostiach. Napríklad po spôsobe, pôvode, účele alebo východisku konštrukcie. Ide mi teda o zásadnú odpoveď na otázky, ktoré

¹ „Les nations naissent et périssent comme les individus; les nations ont des Pères, au pied de la lettre, et des Instituteurs ordinairement plus célèbres que leurs pères, quoique le plus grand mérite des ces instituteurs soit de pénétrer le caractère du peuple enfant, et de le placer dans les circonstances qui peuvent en développer tout l'énergie. Les nations ont une âme générale et une véritable unité morale qui les constitue ce qu'elles sont. Cette unité est surtout annoncé par la langue. Le Créateur a dessiné sur le globe les limites des nations, et saint Paul parloit philosophiquement aux Athéniens, lorsqu'il disoit: 'C'est qui a fait naître d'un seul toute la race des hommes pour habiter toute la terre, ayant déterminé les temps précis et les bornes de leur demeure dans la monde'. Ces bornes sont visibles, et l'on voit toujours chaque peuple tendre à remplir en entier un des espaces renfermés entre ces bornes. Quelquefois des circonstances invincibles précipitent deux nations l'une dans l'autre et les forcent de se mêler: alors leurs principes constituants se pénètrent, et il en résulte une nation hybride qui plus ou moins puissante et célèbre que si elle étoit de race franche. Mais plusieurs principes de nations jetés dans le même réceptacle se nuisent mutuellement.“ (Citované podľa ([5]).

znejú povedzme takto: Ako vzniká „demos“? Načo slúži „ľud“ („Volk“)? Z čoho pozostávajú „národy“? Odkiaľ pochádzajú „etniká“? Teraz navrhujem všetky takéto úvahy redukovať na jediný základný problém, totiž na otázku: čo robí ľubovoľnú skupinu ľudí špecificky politickou jednotou? Alebo formulované inak: účelová príslušnosť k čomu zakladá spojitosť individuí, ktorá ich premieňa na časti „politického tela“ (= „bodypolitick“; nie celkom nezámerne tu používam metaforiku anglickej teórie spoločenskej zmluvy 17. storočia)?

Ako je známe, otázku, v čom spočíva „politicko“, preslávil Carl Schmitt. Jeho odpoveď, že totiž v schopnosti kolektívu určiť si svojho nepriateľa, teda spoznať toho a bojovať proti tomu, kto popiera jeho vlastný život a jeho formu, narazila na rozhorčený odpor. Jednako Schmittova úvaha spočíva na dobrých dôvodoch. Pretože ak to formulujeme dostatočne abstraktne, ihneď sa ukáže, že polemicky nabitý a ľahko zneužitelný pojem diferencie priateľ/nepriateľ vyjadruje čisto štrukturálny fakt, ktorý sa neviaže na materiálne, svetonázorové odlišnosti.

b) Príznamy jednoty politična

Politika či politicko sa dostáva do hry tam, kde ide o poriadok práva a vlády. Ak budeme chápať inštitúcie práva a vlády ako riešenia všeobecného problému, ktorý exemplárne rozpracovali ranonovovekí kontraktualisti, totiž ako môžu ľudia spolunažívať bez toho, aby sa neustále dostávali do potenciálne násilného sporu o realizáciu svojich možností, potom sme okamžite konfrontovaní s tromi vecami: po prvé s tým, kto sú ľudia, o ktorých spolunažívanie ide, teda: čo sú hranice, ktoré títo ľudia definujú ako kolektívnu jednotu; po druhé s tým, či tieto hranice konštituuju jednotu, ktorá dokáže vytvoriť spoločné princípy a ciele konania; a po tretie s tým, či je táto jednota konania schopná a ochotná uhájiť si svoje hranice, princípy a ciele aj proti tým, ktorí sú zas pripravení odstrániť a zmarit' ich násilnými prostriedkami, skrátka: či je táto jednota schopná rozpoznať a zvládať „nepriateľov“ ako takých.

Sociálny zväzok teda treba identifikovať ako špecificky politickú jednotu súčasne v troch ohľadoch: z hľadiska exklúzie ako formu ohraničiteľnú od iných; z hľadiska decízie ako systém, ktorý aj napriek vnútornej pluralite dokáže prijímať záväzné rozhodnutia; z hľadiska ľudskej violencie ako organizáciu, ktorá je schopná zmobilizovať vlastné násilné prostriedky na obranu svojich vlastností, ktoré sú pre ňu konštitutívne.

To je veľmi formálna charakterizácia, ktorá sa hodí tak pre štáty, ako aj pre strany v občianskej vojne, či pre akúkoľvek kriminálnu bandu, pokiaľ vedome vyzýva na súboj štátny monopol (čo taká sicílska mafia vskutku aj urobila). Zmyslom tohto konceptu teda nie je uchopiť normatívne nároky podľa našich mierok dobrého, legitímneho politického poriadku. Nič nevypovedá o dostatočných podmienkach politickej legitimacy. Len fixuje tie predpoklady, ktoré musia byť nevyhnutne splnené, aby vôbec mohlo existovať čosi také ako spoločenstvo, ktoré sa dá nazvať politickým. To znamená: tento koncept slúži na to, aby sa stali viditeľnými hlavné, fundamentálne problémy konštrukcie politických jednot. A práve tým poskytuje kľúč k analýze takých konštruktov, ako je „ľud“, „demos“ a „národ“.

Pomocou tohto konceptu sa dá v istom zmysle ľahko odpovedať na otázky, ktoré som položil. Načo slúži „ľud“? – na exklúziu. Ako vzniká „demos“? – z nevyhnutnosti decízie. Z čoho pozostávajú „národy“? – z možnosti stabilizovať diferenciacie priateľ/nepriateľ. Odkiaľ pochádzajú „etniká“? – zo zainteresovanosti na politizovateľných jednotách.

To sú iste len heslá, ktoré majú naznačiť, aký úžitok možno mať z projekcie kategórií „ethnos“ a „národ“ na základný problém politickej jednoty. Ak sa budú chápať ako konštrukcie slúžiace na riešenie tohto problému, a tým ako do istej miery prístupné zo svojej opačnej strany, potom na ich základe možno v každom prípade rozpracovať tri veci: po prvé kritiku ich nároku na pôvodnosť a ich kváziprirodzenosti (a), po druhé vysvetlenie zmyslu tejto spupnej pôvodnosti a prirodzenosti (b) a po tretie zobrazenie ich síce nie prirodzenej, ale politicko-praktickej objektivity (c).

II. Konštrukcie politična

a) Ku kritike nároku na pôvodnosť

To, že „národy“ či „etniká“ nemôžu byť nič také ako prirodzené rodové príznaky, že „národnosť“ sa teda nedá určiť podľa vzorca biologických poriadkov ako spoločný znak určitého druhu či rodu ľuďi, vyplýva nepriamo z nemožnosti jednotne založiť ten či onen národ alebo tú či onú nacionalitu a k nim patriace definičné kritériá. „Národy“ tvoria celkom rôzne spoločné prvky. Podobne protirečivo sa prezentujú teórie toho, čo je „národ“, odkedy sa toto slovo vynára v stredovekých textoch. Hagen Schulze ([6], 118) cituje pramene, v ktorých je ešte bezprostredne prítomný latinský

význam tohto výrazu (totiž biologické spoločenstvo založené na spoločnom pôvode). Začiatkom 15. storočia však „natio“ znamená spoločenstvo, ktoré vzniká tak z jazykových, ako aj nejazykových, tradičných súvislostí; napr. na kostnickom koncile (1414 – 1417) sa počítali „k ‚Natio Germanica‘ nielen nemecko-jazyční zástupcovia (duchovných) stavov Svätej ríše národa nemeckého, ale aj (zástupcovia) Anglicka, Uhorska, Poľska a škandinávskych krajín“ ([1], 26).¹ Takmer o štvrtstoročie neskôr vysvetľuje Abbé Sieyès zmysel slova „národ“ výlučne pomocou prvkov štátnosti: „Teleso živých spojencov pod spoločným zákonom a závislých na tej istej legislatúre.“² Naproti tomu v približne rovnakom čase vymedzuje Johann Gottfried Herder pojmy „národ“ a „ľud“, ktoré používa ako synonymá, rozhodne ako predštatne chápanú ideu antropologicky založeného a dejinne vzniknutého jazykového a kultúrneho spoločenstva: „Príroda vychováva rodiny; najprirodzenejším štátom je teda jeden ľud s jedným národným charakterom.... Nič sa teda nejaví pre účel vlád také protichodné ako divoké miešanie druhov ľudí a národov pod jedným žezlom. Ľudské žezlo je príliš slabé a malé na to, aby doň mohli byť vryté také protizmyselné časti; sú teda zglejované do vierolomného stroja, ktorý sa nazýva strojom štátnym, v ktorom tieto časti nemajú vnútorný život a necítia k sebe vzájomnú sympatiu.“

Nacionalita alebo ľudové rodové vlastnosti indivíduí podľa Herdera garantujú vlastný a jedine nosný základ štátnej ústavy a politickej vlády. Tým zaujíma jeden extrém: „národ“, chápaný ako súhrn predštatne daných väzieb, ktoré samy zo seba spejú k svojej špecifickej štátnej formácii. Iný extrém zastáva Sieyès: „národ“ ako výraz vôle k zrušeniu skupinovo špecifických diferencií v prevládajúcom a zaväzujúcom právnom a štátnom poriadku. Táto polarita významového poľa „národ“, ktorá sa dá v pojmových dejinách ľahko doložiť, je užitočná ako pomôcka pri orientácii. Pretože na pozadí tohto protikladu sa dajú „národ“ a „nacionalita“ vždy predstaviť ako zvláštne kombinácie kultúrnonárodných či štátnonárodných faktorov. „V literatúre nazývajú autori národnú interpretáciu západnou, kým kultúrnonárodnú stredo- a východoeurópskou koncepciou. Avšak nesmieme podliehať ilúziám. Rozlíšenie medzi západoeurópskym a stredo-, resp. východoeurópskym pojmom národa predstavuje len ideálny typ, ktorý sa

¹ Aj v nasledujúcom citované podľa tejto knihy, porov. kap. 1 Was ist eigentlich eine Nation. *Revue der Definitonen*, s. 26 – 29.

² „*Un corps d'associés vivants sous une loi commune et représentés par la même législature.*“

v historickej skutočnosti nevyskytuje. Aj pri tvorení národa vo Francúzsku či vo Veľkej Británii hrali kultúrne faktory význačnú úlohu. Naopak národy ako Nemci, ktorí ešte nemali štát, zdôvodňovali síce svoje národné postuláty jazykovou kultúrou, ale rovnako sa usilovali o politické spoločenstvo.“ ([1], 30)

Práve odcitovaný švajčiarsky historik Urs Altermatt objasňuje úzky vzťah medzi – na jednej strane – tými sociokultúrnymi reáliami, ktoré umožňujú použitie slov „národ“ a „ľud“, a – na strane druhej – faktickej alebo intendovanej existencie štátnych, tzn. explicitne právnych štruktúr. Túto reláciu však len konštatuje, nevysvetľuje ju.

Práve toto sa však stane možným, ak spravíme to, čo navrhujem: totiž chápať „národ“ ako konštrukciu na riešenie vždy už kladeného problému politična, t. j. problému ako dosiahnuť, aby sa príslušníci určitej skupiny ľudí vždy sami pre seba a navzájom určovali ako členovia toho zväzku, ktorý môže konať ako subjekt spoločného záujmu a ktorý nie je ochotný vzdať sa svojej súdržnosti ani pod najkrajnejším násilným tlakom. Isteže, aj (či práve) právne štruktúry štátu, ktoré treba ponímať výslovne ako inštitúcie, teda ako zámerne vytvorené štruktúry, nie sú ničím iným než konštrukciami slúžiacimi na riešenie problému politična. Ale pri ich ustanovovaní sa považuje za zásadne vždy už vyriešené to, čo je predsa vlastným problémom a absolútne primárnou ťažkosťou: že totiž vôbec existuje bazálna kolektívna jednota spoločne so zodpovedajúcim vedomím spolupatričnosti; že je skutočne tu, ako aj neustále nejaké „my“ a „pocit tohto my“ tých ľudí, ktorí sa musia vyrovnávať s otázkou „Čo máme robiť a aké máme prijať inštitucionálno-právne opatrenia my, aby sme umožnili naše trvalé spolužitie?“

Odkiaľ teda pochádza táto primordiálna politická jednota, ktorú musí od začiatku predpokladať každý zákonodarca a tvorca ústavy, aby vôbec našiel adresáta pre svoje návrhy a nariadenia? – Najviac by sa ponúkala odpoveď, že je práve onen herderovský predštátny kultúrny národ; „ľud“ („Volk“) ako taký. Avšak, a táto námietka ihneď vracia do hry štátnonárodný pojem, žiaľ, chýbajú objektívne kritériá, ktoré by dovoľovali nepochybne konštatovať niečo také ako „ľud ako taký“, „národné rodové spoločenstvo“. Aby bol daný „ľud“, „národ“ ako niečo, čo možno do istej miery ľahko označiť, treba sa odvolávať na právno-štátne definície príslušnosti – nech už sú prítomné čo i len virtuálne, ako v prípade Nemcov pred Bismarckovým založením ríše.

Nie je teda náhoda, že kultúrnonárodné koncepty sú odkázané na

štátnonárodné doplnenia a vice versa. „Národ“, „ľud“, „štátny poriadok a ústava“ – všetky tieto pojmy zastupujú formy diferenciacie in/out, ktoré vyvoláva vo všeobecnosti problémový tlak politicky relevantnej tvorby jednoty. Tento tlak je v istom zmysle tým jediným, čo je pôvodné; sme mu podriadení, pokiaľ sme ako sociálne bytosti naprogramovaní na spoločenskú organizáciu, kooperáciu a konflikty, čo môžu byť vystupňované až do absolútnej krajnosti.

Tento tlak problému musíme nejako zvládnuť – a tu disponujeme v podstate len dvoma alternatívami ako konať: návrhom alebo návratom. Zaiste, táto alternatíva nie je disjunktívna. Tak návrh zámerne ustanovovaných štátnych štruktúr, ako aj návrat ku kontingentne vopred daným skúsenostiam blízkosti, spoločným tradíciám a vzájomným závislostiam, jedno i druhé môže založiť nejaké „my“ a „pocit my“, ktorý nezaniká dokonca ani vo výnimočnej situácii a ktorý, staromódne povedané, definuje „priateľa“ a „nepriateľa“, a tým i politickú jednotu ako takú.

Zakladajú nejaké „my“... prinajmenšom by to mali spraviť. Či to skutočne funguje, nie je pravdaže nikdy isté. Politické jednoty sú principiálne kontingentné, a preto aj krehké. Zdá sa, že najlepšie sa darí vytvoriť ich vtedy, keď návrh i návrat („štátny národ“ i „kultúrny národ“) pôsobia spoločne a navzájom si vyrovnávajú nedostatky. Čím sa konečne dostávam k dvom ďalším, už avizovaným vysvetleniam: k objasneniu zmyslu ilúzie pôvodnosti, čo je typické predovšetkým pre pojem kultúrneho národa, a k vykresleniu pravej objektivity toho, čo sa myslí pod výrazmi „národ“ alebo „ľud“.

b) Nevyhnutná ilúzia

Spomeňme si ešte raz na slová Josepha de Maistre: „Národy majú všeobecnú *dušu* naozajstnú morálnu jednotu, ktorá ich vytvára také, aké sú. Táto jednotu sa ohlasuje najmä v jazyku.“¹ Národy sú teda podľa tohto autora myslené ako duchovo-duševné substancie, takpovediac ako prirodzené kolektívne osoby.

Je nepochybné, že de Maistre verí v evidenciu svojich výpovedí. Nie je našou témou, ako a prečo sa to dá; jediné, na čo sa pýtame, je, prečo je táto viera taká užitočná, ba často priam nevyhnutná na splnenie konštruktívnej úlohy nazwanej „národ“ a „ľud“. Ako nám môže osožiť predstava, že od

¹ „Les nations ont une âme générale et une véritable unité morale qui les constitue ce qu'elles sont. Cette unité est surtout annoncé par la langue.“

prirodzenosti jestvujú kolektívne zväzky, ktoré v sebe nechvejne a substanciálne nesú svoje hranice a identity?

Vysvetlenie nám poskytne opäť sprítomnenie základného problému. Ako sú vôbec možné (v definovanom zmysle) politické jednoty založené na nejakom „my“? – Ak uvážime, čo všetko je späté s požiadavkou politickej jednoty, potom rýchlo zistíme, že takéto útvary sú fragilné a prekérne. Veď od svojich príslušníkov musia vyžadovať veci, ktoré sú neúnosné: ochotu zomrieť v prospech koniec koncov anonymných štruktúr, ako aj sklon ku konsenzu a k obmedzeniu čisto súkromných, egoistických spôsobov konania. Isteže, politická jednota nedokáže mobilizovať takéto postoje neprestajne, niekedy sa zodpovedajúca motivácia aj toho najstatočnejšieho občana vyčerpá, predsa však: práve bez možnosti nárokovať si na takéto zdroje prinajmenšom príležitostne nemôže existovať nijaká politická forma. No a teraz je očividné, načo je dobrá, ba niekedy priam bezpodmienečne nevyhnutná mýtická viera v pôvodnosť „národa“ a pod.: minimalizuje riziko disenzu; stabilizuje nevyhnutné solidárne postoje; zdanlivo jasnými a neotrasiteľnými hranicami dodáva pocitu spoločenstva jeho samozrejmu stálosť; umožňuje aktivizujúce fantazmy vyvolenosti atď., atď.

Doposiaľ bola reč predovšetkým o pojmoch „národ“ či „ľud“; termíny, ktoré sú už dávno virulentné. Dnes preferovaný výraz „ethnos“ či „etnicita“ je v porovnaní s nimi ešte mladý. Je príznačné, že sú to Spojené štáty, kde získal svoj súčasný význam. Reflektuje špecifické skúsenosti americkej spoločnosti s jej mnohotvárnosťou a nehomogenitou sociokultúrnych skupín. Na jeho dejinách sa dá obzvlášť zreteľne pozorovať, ako sa spočiatku apolitický, sociálno-antropologický koncept stáva politickým, tzn. ocitá sa vo víre základného problému politickej jednoty. Tento vývoj, povedané vyhrotene, opakuje kariéru európskych pojmov kultúrneho národa či ľudu. „Ethnicity“ či „etnicita“, rezumujú americkí sociológovia Glazer a Moynihan, sa stali ohniskom „pre skupinovú mobilizáciu za konkrétne politické ciele“. ([3], 18)¹ Je úplne jasné, že idea etnicity sa bezprostredne stýka s inými formami politickej jednoty (a to tak kooperatívne, ako aj – a to predovšetkým – konfliktne). Etnicita sa dnes všade – pomyslíme si len na Kanadu a samozrejme na Juhosláviu – stáva výbušninou (príležitostne aj – nebezpečným – tmelom; príkladom je Turecko)² štátnonárodne konštruovanej politickej formy. Stručne povedané,

¹ Porovnaj ([1], 47 – 49).

² Porovnaj ([1], 49 a nasl.).

a tým opakujem svoju už skôr danú odpoveď: aj „etniká“ („Ethnien“) koniec koncov pochádzajú zo záujmu o tú špecifickú jednotu, ktorej konštrukciu, zachovanie či nové sformovanie treba pre neodstrániteľnú permanenciu základného problému stále požadovať a vykonávať. Pritom „eticita“ ukazuje presne tú istú, a tým charakteristickú dvojznačnosť platnosti, ktorú spoznáваме na staroeurópskych konceptoch „ľudu“ a „národa“: že na jednej strane funkčne potvrdzujú mimoriadne efektívnu vieru v pôvodnosť, a na druhej strane sú vo svojej záväznosti ustavične marené individualizujúcimi a všetko k dispozícii dávajúcimi tendenciami pokračujúcej moderny.

c) Objektivita a konštrukcia

Prichádzam k poslednému bodu; k otázke objektivity. Pri svojich analytických poznámkach k téme „národ“ atď. som používal funkcionalistickú perspektívu a okrem toho aj latentne voluntaristický jazyk. Ak sú „národy“, „etniká“, „ľudy“ konštruktmi, potom sa natíska pokúšenie domnievať sa, že takéto útvary sa dajú ľubovoľne produkovať. To je však zjavne nesprávny pohľad na vec. Ako sa teda dá táto neľubovoľnosť, alebo ak chceme, objektivita správne uchopiť?

Konštrukcie zakaždým potrebujú vhodné materiály. Kde chýbajú, tam každá konštrukčná vôľa siaha do prázdna. Týmito materiálmi sú v prípade našich záležitostí danosti histórie: zohraté tradície, hlboko položené fakty sociálnej evolúcie. Nemôžu byť kladené voluntaristicky, ale len naplnené silou mobilizácie a rozlíšenia v určitých pásmových šírkach. Ilúzia pôvodnosti národa či etnika, práve tak ako identitu zakladajúci sľub ochrany a zmyslu štátneho národa sa realizujú len vtedy, keď sa dajú upevniť na pregnantných, názorných danostiach. To je jeden moment objektivity takýchto predmetov. Druhý moment zahŕňa skutočnosť, že tu je a zostáva a priori kladený problém, ktorý je základom každej tvorby politickej jednoty, teda otázka – v normálnej i výnimočnej situácii (násilného konfliktu) – rozhodujúcim spôsobom pôsobiacich väzieb.

To, že vždy musí byť nájdená – nejaká – politická forma, je teda objektívny tlak, ktorý pôsobí vo všetkých a za všetkými útvarmi etnicity. Už Hobbes má pravdu, keď posúva problém nesamozrejmosti mierovej kooperácie, teda možnosť násilného konfliktu, „prirodzený stav“ bellum omnium contra omnes na systematicky prvé miesto svojej dedukcie „Leviathana“ (tzn. všeobecne povedané: odvodenia politickej formy).

Avšak – a tým by sa začala vlastne nová kapitola – problém politična

nie je ničím úplne bezdejinným, transempirickým. Sám nie je nijakým načisto ahistorickým transcendentálnom reality politična. Povedané inak: nikdy sa nekladie abstraktne a čisto, ale vždy ako zvláštny, teda zakaždým v konkrétnych historických okolnostiach, votkaný do osobitej dejinnej situácie. A predovšetkým: nepredstavuje sa len tým spôsobom, ako ho prezentuje Carl Schmitt, totiž radikálne z hľadiska výnimočného stavu, tzn. v aktualizácii normálne len latentnej možnosti disociácií priateľ/nepriateľ.

III. „Demos“ a denacionalizácia

Zachovanie poriadku nie je čisto negatívna úloha. Aby ju bolo možné vyriešiť, sú potrebné procesy tvorby mienky i vôle, ktoré dovoľujú spracovať nevojnové, civilné problémy kooperácie: dorozumenie o rozdelení majetku a záťaže, ktorých nevyhnutnosť vyrastá z normálnych prípadov spoločenského spolužitia.

Teda aj takéto stavy si vyžadujú politickú formu. Dovoľujú pravdaže zároveň zmiernenie nárokov na disociáciu i jednoznačnú suverenitu. Tam, kde sa javí ako zaistený mier medzi politickými zväzkami, je možná vyššia miera plurality a diferencie. Môžu sa vyvinúť aj také systémy medzi štátmi, ktoré – z hľadiska teórie suverenity – stenčia ich rozhodovaciu kompetenciu, a pritom ich jednoducho neodstránia ako suverénne štáty. V politických jednotách sa dokonca môžu vytvoriť také spôsoby vnímania, ktoré vidia „iných“, „cudzích“ ako užitočných účastníkov sociálneho styku, a nie v prvom rade ako potenciálnych nepriateľov. A to všetko dovoľuje a podporuje procesy, ktoré možno označiť ako „denacionalizáciu štátov“: ako oslabenie požiadavky homogenity vo vzťahu k spoločnej kultúre a histórii, ako prebudovanie politických identifikačných kritérií silných pocitov spolupatričnosti na pragmatickú lojalitu a racionálnu participáciu.

Je jasné, že týmto opisujeme súčasné pomery, a nie čosi utopické. Prinajmenšom vo väčšine Európy sa základný problém politična už neurčuje centrálné z hľadiska hrozby možných občianskych alebo štátnych vojen, ale nutnosťami, potrebami a šancami spoločenskej kooperácie. A tým sa zároveň zväčšuje herný priestor pre premenu „ethnos“ na „demos“¹, pre nahradenie ľudovo-národných princípov integrácie právnymi formami a povinnosťami demokracie. „Demos“ je subjektom demo-kracie a kto oddeľuje „demos“ od „ethnos“, chce tým ukázať, že ľud demokratického právneho štátu nezískava

¹ K odlišeniu pojmov „ethnos“ a „demos“ pozri ([4], 253 a nasl.), podobne ([2]).

svoju identitu primárne osobitou etnicko-kultúrnou formou života, ale zvnútornením právnych ideí a pravidiel správania, ktoré sa zakladajú na všeobecnom praktickom rozume.¹

Ak „národ“ a „ethnos“ bytostne odkazujú na myšlienky romantizmu, potom „demos“ vyznačuje tradíciu osvietenstva a Kantov kozmopolitný republikanizmus. V súčasnosti je dôležité pripomínať ich živosť a nevyhnutnosť.

Literatúra

- [1] ALTERMATT, U.: *Das Fanal von Sarajevo. Ethnonationalismus in Europa*. Zürich : 1996.
- [2] FRANCIS, E.: *Ethnos und Demos. Soziologische Beiträge zur Volkstheorie*. Berlin : 1965.
- [3] GLAZER, N. – MOYNIHAN, D., D. (Hg): *Ethnicity, Theory and Experience*. (USA)/London Cambridte : 1976.
- [4] LEPSIUS, R. M.: *Interessen, Ideen und Institutionen*. Opladen : 1990.
- [5] MAISTRE, de J.: *De la Souveraineté du peuple. Un anticontrat social. Texte établi, présenté et annoté par Jean-Louis Darcel*. Paris : Presses Universitaires de France 1992.
- [6] SCHULZE, H.: *Staat und Nation in der europäischen Geschichte*. München : 1994.

¹ Porov. záverečné poznámky Altermattovej vynikajúcej knihy, op. cit., s. 232: „Ak pod národom rozumieme politický pojem demos, potom je v popredí politická suverenita. Tak ako je ‚demos‘ v jednotlivých národných štátoch nositeľom suverenity ľudu, môže tvoriť aj v zjednotenej Európe základ európskej demokracie. Že je takýto vývoj v Európe možný, dokazuje nedávna história Švajčiarska, kde sa rôznym kultúrnym a jazykovým spoločenstvám sprostredkovalo spoločné kolektívne vedomie a spoločná politická kultúra.

Podobne ako Švajčiari, aj Európania sa musia uchrániť pred tým, aby miešali rôzne významové roviny slova ľud. Tam, kde sa ‚demos‘ a ‚ethnos‘ stotožňujú, to vedie k násilnej asimilácii a útlaku alebo k vyhnaniu a genocíde. Ak je politické občianstvo viazané na etnické, kultúrne alebo náboženské predpoklady, sú jednotlivé časti obyvateľstva diskriminované. Z európskej integrácie nemôže nikdy vzniknúť ‚národ Európa‘. Volená Európa bude musieť nadobúdať podobu federatívneho a mnohojazykového ‚štátu národností‘, ktorý bude zahŕňať jednotlivé štáty a národy v jednom štátnom zväzku či spolkovom štáte. Federatívny model vôbec nevyžaduje, aby sa občania štátnoobčiansky identifikovali s novým spoločenstvom. To však predpokladá, že európske občianstvo uzná kultúrnu rozmanitosť kontinentu a bude prísne rozlišovať medzi politickou a kultúrnou sférou. Politická identita volenej Európy sa zakladá na priznaní sa k spoločnej politickej kultúre, a nie na spomienke na spoločnú kultúrnu minulosť.“

Z nemeckého originálu
Ethnos, Demos, Nation – Zur Realität politischer Konstrukte
preložil Milan Matiaška.

prof. Georg Kohler
Universität Zürich
Philosophisches Seminar
Georg Kohler
Zürichbergstrasse 43
8044 Zürich
Schweiz
e-mail: kohler@philos.uzh.ch